

Deudney, Edna

Nizozemština a afrikánština

Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik. 1999, vol. 13, iss. Sonderheft, pp. [103]-109

ISBN 80-210-2055-5

ISSN 1211-4979

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/105882>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

EDNA DEUDNEYOVÁ

NIZOZEMŠTINA A AFRIKÁNŠTINA

[...] dívá se, jak odchází: její skromný syn, s rovným tělem... A Kaatje Dansterová ví, že Shala Riet je její nejkrásnější syn, s pyšným hněvem proti Mlýnomužům, jeho holé tělo, jeho ruce, které mohou lámat nebo tvořit, a jeho neplodná bedra, která získal od těch neplodných z Mlýnomužského rodu. Ale jeho krev je dobrá – krev Mlýnomužů jeho otce Andrease a jeho babičky Kitty Rietové, a Kitty byla silná. Její předkové z kmenů Sanů a Khoiů pocházeli od misionáře Jamese Reada, od kterého tu krev dostali, a ještě dál zpátky, přes žly svatého muže až k mlžnému světu na druhé straně moře.

Chci použít citátu z mýtického románu Etienna van Heerdena *Toorberg* jako metaforu pro příbuznost nizozemštiny a afrikánštiny; příbuznosti, která nás zavádí zpět do sedmnáctého století. Z nizozemštiny sedmnáctého století se vyvinula moderní nizozemština. Nizozemský jazyk sedmnáctého století byl rovněž praotcem afrikánštiny. Záměrně používám slova „praotec“, a ne „otec“, protože afrikánština má mnoho otců. Byli to však právě „Mlýnomuži“, tedy muži ze země větrných „mlýnů“, nizozemští kolonizátoři mysu Dobré naděje, kteří tvořili silnou jazykovou skupinu, a to nejen při svých stycích s otroky z Afriky a z Východu a s místními obyvateli kmenů Khoi a San, ale také s množstvím Evropanů a jiných cizinců, kteří se tam přestěhovali.

Málo početnou skupinku Evropanů (oproti velkému množství původního obyvatelstva) tvořila různorodá směs. Byli v ní zastoupeni měšťané nizozemského původu, námořníci ze všech koutů světa, němečtí vojáci a úředníci, velká skupina francouzských protestantů, moravští bratři, britští misionáři a v 18. a 19. století ještě britští přesídlenci, skotští kazatelé a irští kněží. Nizozemský kontra-admirál Stravonius, který byl v Kapské kolonii kolem roku 1770, však již do-
svědčuje následující:

První evropské obyvatelé této Kolonie, která se skládá z různých národů, se časem rozptýlili mezi původním obyvatelstvem natolik, že tyto dvě skupiny již od sebe nelze oddělit. Jako by vyměnili svůj národní charakter za charakter této

země.¹

Nejnápadnější změnu, která však proběhla zcela spontánně, přitom zaznamenal jejich jazyk. Tento jazyk byl sice stále ještě příbuzný s nizozemštinou, zároveň už byl ale také smočen v krvi a životních šťavách Afriky, byl tím živěný a v tom vychovávaný. Tehdy se tento jazyk ještě nenazýval afrikánštinou, ale „kuchyňskou holandsštinou“. J. G. Swaning, tlumočnick v Kapské kolonii roku 1828, se vyjádřil takto:

Druh bastardní holandsštiny, kterou se zde v zemi mluví jak mezi sedláky a stavem otroků, tak mezi Hottentotty a různými jinými svobodnými pohanskými kmeny a která dokonce není docela nevlastní ani vzdělanějším křesťanům a význačným lidovým třídám.²

Během času vznikly různé teorie vzniku afrikánského jazyka. Bylo vynaloženo velké úsilí na vyřešení tohoto problému, přesto se nedospělo k přesvědčivým závěrům. Důležitý obrat nastal – vzhledem k převažujícím sociolingvistickým teoriím – v roce 1949, kdy S. A. Louw citoval svou odbornou studii o německém dialektu osady ve Františkově údolí v Jugoslávii, kde se během půldruhého století prolnuly různé dialekty a vznikl jeden, po formální stránce velmi zjednodušený dialekt. S. A. Louw zastával názor, že něco podobného se mohlo stát i v Kapské kolonii. Námitky proti teorii přirozeného vývoje jazyka na základě časového faktoru tedy v případě afrikánštiny možná nebyly namístě.

Podle J. du Plessise Scholtze je jasné, že se tehdy v Kapské kolonii muselo používat mnoho forem nizozemštiny, od více sociálně a lokálně zabarvené nizozemštiny, přes úřední, měšťanskou, otrockou, Khoi a San, až po různé nizozemské a německé místní dialekty. Během doby pak proběhl proces vytřídění – jeden ze široké škály dialektů dostal definitivně přednost, a tím mnoho ostatních forem buď beze stopy zmizelo, nebo přežilo pouze lokálně či v méně zámožných kruzích. A stejně jako probíhal od konce 16. stol. v Nizozemí proces tvorby standardního nizozemského jazyka vedený gramatiky a jazykovědci, stejně tak probíhal v Kapské kolonii nejdříve proces sociální jazykové diferenciacce. Mějme přitom na paměti, že oficiálně byla nizozemština stále církevním a kulturním jazykem. Praotec afrikánského jazyka, nejdříve v podobě nizozemského jazyka 17. století a později – postupným vývojem – v podobě modernějšího, spisovného nizozemského jazyka, stále bděl. Ačkoliv se od roku 1860 psalo hodně afrikánsky, především v kurentu, nikdo tehdy ještě netušil, že afrikánština získá stejné postavení jako nizozemština. Dokonce i systematické nahrazení nizozemštiny angličtinou jako jazykem úředním a právním, které provedl v roce 1822 lord Charles Somerset a které vedlo k vyloučení nizozemštiny z parlamentu

¹ Scholtz, J. du Plessis: *Wording en ontwikkeling van Afrikaans*, Kapské město, Tafelberg 1980, str. 37.

² Viz *Swaning's zonderlinge ontmoetingen en wonderbaarlijke lotsverwisselingen*.

(zákon z roku 1853), proběhlo bez velkých protestů. Nizozemština zůstala ještě úředním jazykem Transvaalské a Svobodné republiky. Byl tedy nutný otřes, aby se Afrikánci probudili a přešli k obraně svého jazyka a dalších svých zájmů. Ten přišel roku 1871, kdy britská vláda nespravedlivě zabrala diamantová pole Svobodné republiky. V jazykovém boji, který následoval, podporovaly nizozemština a afrikánština společně své zájmy. Čeho se jim podařilo dosáhnout?

1. V roce 1882 byla nizozemština po mnoha protestech uznána vedle angličtiny oficiálním jazykem v parlamentu.
2. V roce 1884 dosáhli bojovníci za jazyk toho, že se nizozemština ve vyšších soudních dvorech užívat mohla a v nižších musela a že se stala povinným předmětem nižší zkoušky pro státní službu. Všechno, co nizozemština získala, využila později afrikánština v Afrikánském hnutí.

Mírem, na kterém se po Jihoafrické válce dohodly znepřátelené strany ve Vereenigingu, zabrala Británie také Transvaal a Svobodnou republiku s jejich bohatými doly na zlato. Za následující vlády Milnera se dělalo vše pro to, aby Afrikánci mluvili jen anglicky. Přesto však afrikánština a nizozemština zase držely pohromadě. 30. června 1909 byla založena „Jihoafrická akademie pro jazyk, literaturu a umění“. Její cíl byl formulován následovně:

Zachování a podpora holandského jazyka a literatury a jihoafrických dějin, archeologie a umění,

s dodatkem:

holandštinou se rozumí obě formy jazyka používané v Jižní Africe.

18. února 1925 byla afrikánštině poskytnuta úředně v „Zákoně o oficiálních jazycích Unie“ stejná práva.

Když se podíváme zpět do historie, musíme vyjádřit své uznání nizozemské podpory afrikánštiny, nejmladšího germánského jazyka, nicméně jazyka obyvatel Afriky. Jižní Afrika je dnes oblastí, kde se nalézá největší společenství „nizozemsky“ mluvících mimo území Nizozemí a Flander. Obyvatelé Jižní Afriky, jejichž mateřským jazykem je afrikánština, tvoří vedle kmenů Zulu a Xhosa nejpočetnější skupinu v této zemi. Uvnitř této skupiny existuje menšina, která sama sebe označuje za bílé, ale také oni jsou srdcem Afrikánci. Afrikánština pochází z Afriky a nabízí prostřednictvím své literatury všem, kteří čtou a rozumějí nizozemsky, nejjednodušší kontakt s unikátností Afriky. Jako příklad uvedu příběh Sotho, který do afrikánštiny převyprávěla Minnie Postmová:

Na počátku³

Před dávnými, dávnými, velmi dávnými časy nebylo ještě tolik lidí jako je dnes. Byli jen čtyři.

Byli to muži, čtyři muži, kteří nebyli ženatí, protože tu nebylo žádných žen, které by si mohli vzít. To bylo na počátku.

Tito čtyři svobodní muži žili na temeni vysoké hory. Na úpatí této hory byla hluboká propast a na druhé straně této propasti byla další hora.

Ti čtyři muži neseli ani nežali, nemleli ani nevařili, oni lovili. Chytali do pastí divoké kozy nebo stříleli zvěř lukem a šípem. Žili z tohoto masa. Pekli ho na dřevěném uhlí, pak ho jedli, a když měli žízeň, pili vodu ze studánky.

Každý den lovili, protože každý den musíš mít maso, abys naplnil svůj žaludek. Ano, každý den, každý den, každý den.

Jednoho rána uviděli ti čtyři muži na temeni hory naproti propasti chodit divnou věc. Dívají se, dívají, dívají, ale pořád to nechápou. Jeden řekl: „*Kgele*, hoši, je to věc, kterou může lovec zabít?“ A druhý řekl: „Podobá se to člověku, ale jak to může být člověk, když jsme tu všichni pohromadě!“ Pak řekl další: „Jak to může být člověk, když neloví?“

Ne, téhle věci nerozuměli. Pozorovali každý den tuhle nepochopitelnou věc tam na temeni hory na druhé straně propasti. Ale nešli blíž, protože se báli neznámého. Ale mysleli na ni, celý den: „Je to věc, která neloví.“ „Proč nevidíme dým? Kdyby to byl člověk, zapálil by oheň.“ „Tamta věc nechodí sem a tam, je na jednom místě.“ „Zvíře není na jednom místě, chodí sem a tam.“ „Je to člověk, protože chodí každý den ke studánce.“ „I zvíře pije vodu.“

Tak si povídali každý den. Právě tak, právě tak, právě tak. Ale jednoho dne, když zase ulovili kozu, promluvil ten nejodvážnější z těch čtyř. Řekl: „Až stáhne kůži z kozy, uřežu velký kus masa a půjdu ho dát tamté věci. Pak uvidím, co je zač.“

Ostatním třem se to zdál být dobrý nápad, musí si s sebou vzít svou hůl, aby se mohl bránit, kdyby ho to divné zvíře napadlo.

Tak to udělal.

Vzal maso a svou velkou hůl a šel ke vchodu do jeskyně. Nesl to maso na druhou stranu k té divné věci. Když tam přišel, uviděl, že to není zvíře, ale opravdový člověk. Ale tenhle člověk měl jiný vzhled než oni čtyři. Nemohl to pochopit, tak se toho člověka zeptal.

Ptal se: „Co jíš?“ A on odpověděl: „Jím vodu.“

„To je všechno?“

„Ano, všechno.“

„Proč nelovíš, abys měl maso k jídlu?“

„To se nesluší, protože já jsem žena.“

³ Text převzatý z: Minnie Postma, *As die maan oer die lug loop. Sotho-verhale saamgestel en ingelei deur Hennie Ancamp* (Kapské město: Tafelberg, 1970), str. 7–12.

„Jonna!“, řekl. „To je pravda, protože jsi malá a křehká, divoká zvířata by tě roztrhla! Jonna! Jonna!“

Ona zůstala tiše a dívala se skromně na zem, ale slova toho mladého muže poslouchala.

On řekl: „Tady je pro tebe maso! Můžeš ho jíst?“

„Ano, mohu.“ Jedla před jeho zrakem, dokud si nenaplnila břicho, a maso, které zůstalo, nevyhodila pryč, jako to dělali oni, ne, pověsila ho na větev, aby uschlo.

„Ao“, řekl on, „hod' ho šakalům a divokým kočkám, zítra ti zase přinesu.“

Ale ona mu odpověděla: „Ne, pověším ho tady, budu to jíst zítra a pozítří.“

Podivil se tomu a viděl, že je chytřejší než oni čtyři. Ona nedá maso šakalům, ona ho vysuší!

Pozdravil ji, řekl, aby se jí dobře vedlo, a ona pozdravila jeho, řekla, aby se mu dobře šlo. Právě tak, právě tak, právě tak.

Když tenhle muž přišel za ostatními, vyprávěl jim o tom člověku, který řekl, že je žena. Řekl, že je velmi chytrá, protože suší maso, takže ho může jíst zítra a pozítří.

„Proč sama neloví, když je člověk?“, ptali se.

„Ao, ona nemůže! Je malá a křehká jako kůzlátko. Její oči jsou velké a jemné jako oči kozy.“

„Pak je naší povinností, abychom se o ni starali, protože jsme velcí a silní jako býci a naše oči jsou ostré jako oči dravců.“

„Jak jsi řekl,“ řekl jiný. „Je to naše povinnost.“

A tamta žena? Když snědla maso, které jí dal muž, dostala žízeň. Jde ke studánce. Nemá zvířecí kůži, kterou by nosila na ramenou. Na bocích se jí houpá krátká sukýnka, kterou si udělala z trávy.

Když přijde ke studánce, pije.

Pije, dokud nezažene žízeň, pak jde zpátky na místo, kde žije. Ale právě když tam přijde, dostane zase žízeň, jde zase ke studánce, po těch stopách, které právě vyšlapaly její nohy. A když se dost napila, jde zpátky domů po těch stopách, po těch stopách, po těch stopách.

Ale její žízeň je veliká, není jí konce.

Ke studánce po svých stopách a zase zpátky po svých stopách, až vyšlape hlubokou pěšinku.

Teď dostala nápad. Vezme hlínu tam u studánky a udělá z ní hrnec. Udělá ho dost veliký pro mnoho vody.

Když to dokončí, postaví ho na kamennou plošinu, takže slunce na něj silně svítí, a když dostane hlad, jde se najíst suchého masa. Ale když to maso dojí, dostane zase strašnou žízeň, takovou žízeň, že jí stahuje hrdlo. Jde pěšinkou ke studánce, nabere vodu rukama a pije.

Pije, pije, pije. Pije, až už vůbec nemá žízeň, pak naplní hrnec, který udělala z hlíny, vodou. Ale právě když je voda uvnitř, hlína opět zvlhne a voda se vyleje na zem.

Druhý den za ní přijde ten mladý muž a donese jí zase maso. Ona mu vypráví o hrnci, a on dostane nápad. Jde posbírat suchý trus divokých zvířat, ze kterého jí udělá velký oheň.

Ona na ohni upeče další hrnec, který udělala z hlíny. Peče ho, dokud neztvrdne. Teď do něj naleje plno vody, a když je voda uvnitř, nepraskne jako ten první hrnec.

Teď je ráda a mladý muž je překvapen chytrým člověkem, který říká, že je žena.

Ona vezme zase hlínu a dělá další hrnec. Řekne, že jí musí zase udělat oheň. On jde zase hledat suchý trus na pole a nese ho ve svém plášti zpátky k ní, k té ženě.

Ale když ona vidí, jak jí přináší ten suchý trus, vymyslí plán, protože je chytřá, ačkoli její tělo je drobné a slabší než mužovo.

Uplete košík z trávy. Udělá si *seroto*. Teď mu pomáhá donést trus v košíku z trávy. Když jí zase udělal velký oheň, upekla v uhlí další hrnec, pevný a tvrdý, a je ráda, když vidí, že je pevný a tvrdý jako ten předchozí. Je velmi ráda a ten mladý muž je překvapen důmyslem té ženy.

Do druhého hrnce vložila maso, to maso kozy, které jí mladý muž přinesl, a vaří ho na uhlí.

Vaří ho a vaří ho. Vaří ho, vaří, vaří, až je měkké, pak ho vytáhne z hrnce a položí ho na kamennou plošinu, takže může vychladnout.

Čeká a čeká, až je studené, pak z něho pojí. Jí a jí, až je sytá, pak z něj dá i mladému muži.

Velmi mu to chutná. To je poprvé, co jí tak dobré maso, a ona je velmi ráda, že se dost najedl. A když to maso dojí, vypije šťávu z hliněného hrnce.

Ao, ne, ostatní mladí muži musejí také přijít ochutnat, jak chutná tohle maso. Pospíchá rychle za nimi tam, kde žijí na temeni hory na druhé straně propasti.

Když tam přijde, všechno jim vypráví a vezme je s sebou zpátky na místo té ženy.

Oni obdivují toho člověka. Mohou vidět, že je sice mnohem slabší a drobnější než oni, *jo*, ale má rozum, který je mnohem větší než jejich! Dají jí plášť udělaný z kůže a ona si ho pověsí na ramena. Teď už necítí zimu.

Vaří pro ně maso. Vaří ho, až je měkké, a oni ho, poté, co vychladlo na kamenné plošině, sní. Oni jedí, jedí, všechno snědí. Také vypijí šťávu z hliněného hrnce a obdivují se těm hrncům, které nehoří, když stojí na dřevěném uhlí. Jsou úplně překvapeni tou novou věcí.

Ale když snědli maso a vypili všechnu šťávu, dostali strašnou žízeň. Dostali takovou žízeň, že chtěli jít ke studánce napít se vody, ale ta žena je vrátila.

„Tady je pro vás voda, ó velcí a silní. Já jsem sem pro vás přinesla vodu.“ Pak jim dá napít z malého hrnce.

Oni pijí, pijí, pijí, až už nemají žízeň, teď je voda pryč. Teď je hrnec prázdný. Jsou překvapeni, když vidí hrnec, který nezvlhne, když je v něm voda. Je jim líto, že voda je pryč, ale žena říká, to nic, protože půjde zase s hrncem ke studánce a zase přinese vodu.

Ti čtyři mladí muži se za ní dívají. Právě když vyšla ven, vítr jí téměř strhl plášť z těla. Ale ona má chytrý nápad, posadí si hrnec na hlavu, takže si může kabát přidržovat oběma rukama.

To se jim zdá jako zázrak, protože něco takového dosud nikdy neviděli. Ted' si jdou znovu sednout k ohni a čekají, že jim žena přinese vodu.

Když tak sedí a čekají, slyší vítr, který venku pláče: „Húúú, húúúú, húúúú.“ Mysleli si, že je to vítr, ale pláče to silněji a silněji. „Húúú – húúú.“ Jdou se podívat.

Dívají se, ale nevidí vítr. Nevidí trávu, která je polehlá silným větrem. Nevidí ani stromy, které stojí křivě v silném větru, ale ještě to slyší: „Húúúú – húúúú. Húúúú – húúú.“

„Je to ta žena, která dělá jako vítr?“ ptá se mladý muž. Pak vidí ženu, jak přichází s hrncem vody na hlavě.

Trpytivé kapičky vody jí leží na hnědé tváři, jak spadly z hliněného hrnce. A svýma dvěma malýma rukama si pevně drží plášť na svém jemném těle a ústy pláče jako vítr. „Húúú – húúúú. Húúúú – húúúú.“ Směje se, směje, směje, když vidí, jak se ti mladí muži diví. Směje se a oni se smějí s ní.

Když mladí muži snědli maso, které se vařilo na ohni v hliněném hrnci, a zahnali žízeň vodou, kterou jim přinesla mladá žena ze studánky, tři z nich vstali, aby odešli.

Ale čtvrtý mladý muž zůstal sedět u ohně. Když ostatní odešli, zůstal u ženy. Zůstane s ní. Bude pro ni lovit, protože ona je příliš slabá.

Žena mu bude muset také pomáhat. Bude mu plést *dirotu* a dělat malé hliněné hrnce. Bude pro něj vařit maso, aby ho mohl klidně jíst, a bude mu nosit vodu do jeho domu, aby mohl jen tak sedět a pít, takže nebude muset lokat vodu ze studánky jako pes.

A... bude mu zpívat. Jako vítr. Bude se pro něho smát.

Opravdu, ona mu bude dělat radost a on se o ni bude starat.

Tak to bylo na úplném počátku.

Právě tak, právě tak. *Jwalo, jwalo.*

Překlad: Sylva Hulová (UP Olomouc)

